

Марија Гаљак⁴⁴

Учитељски факултет у Призрену- Лепосавићу

СИРОМАШТВО И ПРОСЈАЧЕЊЕ У ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ТРАНЗИЦИЈИ: ПРИМЕР КОСОВСКЕ МИТРОВИЦЕ

Апстракт: *Транзицијски процеси у Србији су започели, и још увек трају, у најтежим условима: распад бивше Југославије, грађански рат, економске санкције, бомбардовање од стране НАТО-а 1999. године, насилно одвајање покрајине Косово и Метохија и стављање под управу UNMIK-а и KFOR-а. Највећи терет овог тешког стања у српском друштву, које су проузроковали напред наведени чиниоци, носе радништво, сеоско становништво, незапослени и радници који су отпуштени са посла, пензионери, хендикепирана и инвалидна лица (инвалиди рада и ратни инвалиди), радно неспособна лица, млади школовани и високо образовани кадрови који годинама не могу да нађу запослење и деца. Данас се највећи део становништва у Србији налази у статусу сиромаштва, средњи друштвени слој је нестао, а друштво је поларизовано на мали број богатих и огромну већину сиромашних.*

Кључне речи: постсоцијалистичка транзиција, сиромаштво, просјачење.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА СИРОМАШТВА И ПРОСЈАЧЕЊА

У одређивању појма сиромаштва користе се различити термини: **апсолутно, примарно или екстремно сиромаштво**, односно **релативно и секундарно сиромаштво**. Дуго времена владало је уверење да ће сиромаштво као феномен по аутоматизму нестати са економско-технолошким развојем друштва.

У енциклопедији Британика (Britanica, 2005) сиромаштво се дефинише као „стање људи којима недостају средства за задовољење њихових основних потреба“.

Немачки аутор Ханс Шерпнер (Hans Scherpner) сиромаштво дефинише као „неприлагођеност појединца на услове материјалног живота друштва и немогућност да се одговори на економске захтеве друштвеног живота“.

У документима Европске заједнице најчешће се користи дефиниција по којој: „сиромаштво означава појединце, породице и друштвене групе којима су средства (материјална, културна и друштвена) толико лимитирана да их искључују из минимално прихватљивог начина живота у држави чланици

⁴⁴ galjakmarija@gmail.com

Заједнице у којој живе“). (*Зборник радова III Социјални рад и социјална политика*, 1997:3)

Професор Никола Констадиновић сматра да треба разликовати две велике групе социјално слабих: једну групу чине они социјално слаби који учествују у привређивању, а другу групу чине они ван привређивања. Другу групу чине 3 подгрупе: 1. „друштвени талог“, тј. лица асоцијалног понашања; 2. неспособни за привређивање, и 3. незапослени.

КРИТЕРИЈУМИ ЗА УТВРЂИВАЊЕ ПРАГА СИРОМАШТВА

Методологија утврђивања прага сиромаштва не заснива се на егзактности релевантних серија индикатора, већ се утврђује конвенционално и симплификовано у зависности од степена економске и друштвене развијености одређене земље или региона, а изражава се најчешће у односу на просечне укупне приходе породице. Тако се на пример на нивоу Европске заједнице национална линија (праг) сиромаштва одређује у висини од 50% националног просека прихода, па се породице, појединци или друштвене групе који имају друштвене приходе испод 50% националног просека сматрају сиромашним.

Овај праг сиромаштва користи се као значајан показатељ слојевитости друштва и сагледавања друштвене пирамиде. Код нас у Србији линија сиромаштва (праг) је одређена као 2/3 просечне месечне потрошачке корпе у одређеном временском периоду (потрошачка корпа се израчунава за сваки месец у Савезном Заводу за Статистику), односно официјелна линија сиромаштва кореспондира са нивоом социјалне сигурности који се одређује у односу на просечну зараду остварену квартално привреде Србије у износу од 50% за појединца, за двочлану породицу 70%, трочлану 90%, четворочлану 95% и 100% просечне зараде за петочлане и вишечлане породице.

Да би се добила потпунија и објективнија слика сиромаштва народа морају се укрштати сви релевантни индикатори (а не само остварени просечни приходи), јер је сиромаштво вишеслојан, вишедимензионалан и врло комплексан проблем.

Појам минимума егзистенцијалних потреба за појединца, породицу или друштвену групу, који је конститутивни елемент одређивања сиромаштва, мења се и шири са цивилизацијским развојем. Како се неко друштво економски и технолошки развија тако се праг, граница за утврђивање сиромаштва помера.

ТРАНЗИЦИЈА, СИРОМАШТВО И ЗАШТИТА СИРОМАШНИХ

Прве године транзиције у земљама централне и југоисточне Европе изазвале су прави хаос у друштвеном животу њиховог становништва. Висока стопа инфлације и пад реалних доходака довели су до наглог сиромашења већине становништва.

Резултати истраживања који су добијени у оквиру пројекта TRANSMONEE (у којем је учествовало укупно 18 држава) показали су да је од

1989. год. па све до 1994. год. у земљама у транзицији живело 75 милиона људи у сиромаштву, што представља 8% становништва Централне Европе и 35% становништва осталих региона. Анализа указује на то да је у тим земљама 110 милиона људи имало „ниске дохотке“, а да у ову групу нису сврстана и она лица која немају „неадекватне“ приходе. Пораст сиромаштва забележен је нарочито код младих лица, лица која су изгубила стално запослење и оних који не добијају надокнаду за време дуготрајне незапослености, код неквалификованих радника, сељака али и „запослених сиромашних“ и издржаваних лица, код имиграната и избеглица.

Према подацима из 1992. године сиромаштво међу младима до 15 година старости било је на нивоу од 46%, док је у истом периоду сиромаштво лица од 31 до 60 година старости било заступљено са 35%. По анализи UNICEF-а тада је у СЦГ 38% становништва проглашено сиромашним, а то је око 4 милиона људи који нису били у стању да задовоље ни основне животне потребе. Овде је највише погођено градско становништво, због поскупљења основних животних намирница за исхрану. (*Сиромаштво са много лица-истраживање сиромаштва у Србији*, 2004:9)

Последице овог стања посебно су осетиле породице са већим бројем деце, мајке, старачка домаћинства, одређене етничке групе (Роми) и други. Ово стање је још више погоршано са почетком грађанског рата у бившој Југославији који је више од 700.000 људи покренуо у избеглиштво са простора Лике, Босне, Славоније, а нарочито са Косова и Метохије.

НАЈУГРОЖЕНИЈЕ СОЦИЈАЛНЕ ГРУПЕ СИРОМАШТВОМ У СРБИЈИ

Сиромаштво се као највећи друштвени проблем кроз досадашњу историју мењао, а и категорије становништва које су се нашле у статусу сиромаштва биле су изложене утицају бројних фактора и друштвених узрока. Кроз досадашњу анализу у више наврата је набрајана категоризација најсиромашнијих појединаца, породица и друштвених група. Треба истаћи да су данас у Србији најугроженија она лица која су остала без радног места и лица која нису успела да нађу запослење, инвалидна лица (инвалиди рада и ратни инвалиди), хендикепирана лица и лица неспособна за рад, расељена и прогнана лица, стара и изнемогла лица.

Сиромаштво у Србији сконцентрисано је у традиционално неразвијеним подручјима на југу и југоистоку земље, а после деведесетих година прошлог века појавило се у сасвим новим подручјима. Ово се може посебно утврдити после транзицијских процеса који су деиндустријализовали наше највеће индустријске центре као што су: Смедерево, Крагујевац, Ниш, Крушевац, Зрењанин, Краљево, Косовска Митровица и други. И поред ових негативних последица које је транзиција донела градским центрима, сиромаштво је и даље веће у сеоским него у градским срединама. У руралним подручјима југоисточне и дела западне Србије оно чини 25% укупног броја сиромашних, односно 14% укупног становништва.

Најугроженије групе сиромаштвом у Србији су:

- **Деца**, која чине категорију са натпросечним ризиком сиромаштва. Од око два милиона деце и младих до 18 година у Србији готово 1/3 живи у сиромаштву (подаци Института за социјалну медицину у Београду из публикације „Деца и сиромаштво“, април 2006.год.). Око 600.000 дечака и девојчица је на разне начине, најчешће комбиноване, тешко погођено бедом. По званичној статистици сматра се да је само 200.000 деце угрожено сиромаштвом. Ова разлика настаје због примене критеријума Светске Банке где се у категорији релативног сиромаштва налазе лица која троше мање од 2,4 америчка долара или 172,1 динар дневно. По подацима Института за социјалну медицину у Београду, само у групи екстремно сиромашних у Србији налази се 400.000 деце.

- **Избегла и интерно расељена лица** спадају међу посебно угрожене групе у Србији. У најтежем положају налазе се лица у колективним центрима (данас још постоји 99 колективних центара са преко 9.000 лица).

- **Особе са инвалидитетом**. Што радних, што ратних инвалида и хендикепираних, данас има око 350.000 лица. Преко 70% особа са инвалидитетом има јако ниске приходе и спада у групу апсолутног сиромаштва. Само 13% њих има прилику да ради, док само 1/3 запослених има радна места прилагођена потребама.

- **Незапослена лица**. Њих чине лица која су због својинске трансформације остала без посла (њих око 900.000) и лица која од 1-10 година чекају на запослење (њих око 400.000-500.000). Ова лица се суочавају са највећим ризиком сиромаштва: 59,4% већим од просека популације. Они су директно угрожени јер немају посао. Званична стопа незапослености у Србији приближава се бројци од 30%, а у оквиру ове групе млади и школовани чине 48%.

- **Роми** су, у односу на остале угрожене групе, најсиромашнији и најугроженији. Поред тога се о овој популацији у Србији, нажалост, још увек веома мало зна. Претпоставља се да данас у Србији живи између 500.000 и 700.000 Рома, а само 27.000 Рома има регистровану документацију, почев од личне карте, места пребивалишта до евиденције у књигама рођених. Ова популација данас доживљава потпуну изолацију, маргинализацију а у неким срединама и расну сегрегацију. Због свог традиционалног односа према животу као скитско племе Роми су увек кроз историју сматрани људима склоним непрестаном кретању и путовању, негативном односу према школовању и образовању, што им је социјалну сигурност увек чинило неизвесном и непредвидљивом. Нажалост, ово нису остаци фикција и предрасуда из прошлости према припадницима ромске популације, већ су то и данас њихова основна обележја. Један део ове популације опредељује се и за просјачење као основно занимање, а бројна истраживања која су вршена о просјачењу, као најтужнијој страни сиромаштва, указују на многе злоупотребе од стране једног броја Рома који организовано усмеравају своју децу и супруге на просјачење.

У Кос.Митровици је по завршетку рата јуна 1999.год., и спаљивања два ромска насеља у јужном делу града од стране албанских екстремиста, око 5.000

Рома прогнано у два кампа у северном делу града. Иако су ова два кампа где живе Роми, „Остероде“ и „Чесмин Луг“, под надзором и старатељством Међуопштинског Центра за социјални рад Кос.Митровица и даље се један већи број лица ромске популације, а међу њима претежно деце, бави просјачењем. Чак је уочено да и ромска деца из осталих делова Косова и Метохије долазе у северни део Кос.Митровице ради просјачења.

Стручни радници Међуопштинског Центра за социјални рад у Кос.Митровици (социјални радници, психолози, педагози и социолог) настоје да кроз саветодавни рад са овом децом утичу на сузбијање појаве просјачења. Треба напоменути да су последњих година ова деца била укључена и у програме бројних невладиних и хуманитарних организација у циљу њиховог усмеравања у позитивне друштвене токове, и то у виду разних едукативно-креативних радионица, програма описмењавања и додатне школске наставе, радног оспособљавања старијих малолетника и слично, али су резултати, нажалост, били веома слаби, тако да појава просјачења остаје и даље присутна у овој средини.

УЛОГА МЕЂУОПШТИНСКОГЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД КОСОВСКА МИТРОВИЦА У ЗАШТИТИ СИРОМАШНИХ И СУЗБИЈАЊУ ПОЈАВЕ ПРОСЈАЧЕЊА

Косовска Митровица је према попису из 1991.године имала 105.962 становника, а у самом граду је живело око 75.000 становника.

Под снажним настрajem албанског сепаратизма који се јавио са првим националистичким демонстрацијама још 1968. године па све до избијања рата и НАТО бомбардовања 1999.године, и потом увођења привремене администрације Косова (UNMIK) на простору Косова и Метохије престају да постоје сви услови за нормалан и цивилизован живот човека. Ово се посебно односи на живот српског и осталог неалбанског становништва. Град Косовска Митровица се јуна 1999.године дели на јужни и северни део. Српско и неалбанско становништво је од стране албанских екстремиста прогнао из јужног у северни део града насељен претежно Србима, и то њих око 5.000 Срба и око 5.000 Рома и осталих неалбанаца. У северни део града, такође, долази око 6.000 прогнаних Срба и неалбанаца из других градова и села Косова и Метохије, од којих многи и до данас „преживљавају“ и воде борбу за „голи“ опстанак.

Данас у северном делу Кос.Митровице живи између 15-16.000 становника. Осим једног малог броја запослених у здравству, школству, локалној самоуправи и привременој администрацији Косова (UNMIK), остали део грађана такође „преживљава“ захваљујући социјалним давањима од стране Републике Србије и из буџета UNMIK-а, као и личном и интуитивном сналажењу које људи црпе захваљујући својој снажној вољи да преживе, опстану и остану на свом завичајном простору.

Међуопштински Центар за социјални рад Косовска Митровица, са одељењем у Звечану, је установа која пружа услуге свим грађанима који живе или који тренутно бораве на територији општина Кос. Митровица и Звечан, као

и становништву из општина Пећ, Исток, Клина, Ораховац и Велика Хоча које су под ингеренцијом овог Центра, а налазе се у стању социјалне потребе. Због географског положаја Кос.Митровице као и због политичке ситуације која је настала 1999. године након доласка међународних снага KFOR-а и успостављања привремене администрације на Косову (UNMIK) од стране УН-а, овај Центар пружа услуге свим лицима које се налазе у стању социјалне потребе, без обзира да ли су стално настањена на овој територији или су само привремено настањена као избегла и прогнана лица. Међуопштински центар за социјални рад Косовска Митровица је носилац целокупне политике социјалне заштите коју организује и води Министарство рада и социјалне политике Републике Србије и одељења за друштвену делатност Скупштина Општина Кос.Митровица и Звечан.

Овај Центар има све профиле кадрова потребне за обављање своје делатности, а то су: педагог, психолог, социјални радник, правник и социолог, односно Центар своју делатност обавља кроз рад два Тима: Тима за материјално обезбеђење породице и Тима за породично-правну заштиту.

ЗАКЉУЧАК

Историјски посматрано сиромаштво је увек пратило људско друштво, с'тим што су се узроци који су доводили људе у стање сиромаштва кроз историју мењали, а и линија (праг) сиромаштва се у зависности од нивоа друштва мењала.

Сиромаштво као посебан социјални и друштвени феномен се нарочито манифестовало у земљама захваћеним процесима постсоцијалистичке транзиције међу којима се нашла и наша земља.

Почетком друге половине 2008.године светски економски поредак ушао је у фазу најдубље монетарне и привредне кризе која је кренула из најразвијеније земље света САД-а. Највећи светски експерти у области економије нису могли, а и још увек не могу, да предвиде обим и последице ове кризе. Светска привреда и њен монетарни систем се урушавају, и претпоставља се да ће рецесија по свом обиму и последицама надмашти светску економску кризу из 1929.године. Садашња рецесија најављује још већи песимизам у могућностима борбе против сиромаштва. Тај песимизам постаје тим већи када се зна која опасност човечанству прети процесом глобалног загревања, недостатком извора енергије па чак и недостатком воде за пиће.

Међутим, узевши у обзир све напред наведено, могу закључити да будуће савремено друштво, без обзира на достигнути ниво техничко-технолошког и економског развоја може успети да искорени сиромаштво и друге облике социјалних неједнакости једино уколико у центар свог интересовања и приоритета постави човека и његове потребе, а не профит.

ТАБЕЛАРНИ ПРИЛОЗИ:

1. Кретање укупног броја корисника Међуопштинског Центра за социјални рад Косовска Митровица са одељењем у Звечану по старосним групама

Старосна група	2007.год.	2008.год.
Деца и омладина	948	1.274
Одрасла лица	1.838	2.154
Остарела лица	685	788
УКУПАН БРОЈ КОРИСНИКА	3.471	4.216

- Највећи удео у укупном броју корисника имају социо-материјално угрожена лица, односно 3.661 лице у 2008.години.

2. Северна Митровица и Звечан: Извори готовинског дохотка у 2003.години

Извор дохотка	Број појединаца	Укупан месечни доходак(у €)	% од укупно
Привредни сектор			
Запослени у приватном сектору	1.600	208.000	9,0
Запослени у друштвеном сектору	302	36.240	1,6
Запослени код међународне заједнице	215	118.465	5,2
Укупно		362.705	15,8
Буџет Косова			
Запослени у јавним службама	1.822	265.556	11,5
Пензије, соц.помоћ и плате за раднике Трепче	7.171	267.232	11,6
Укупно		632.788	23,1
Буџет Србије			
Запослени у јавним службама	4.105	1.193.020	51,8
Социјални трансфери	2.750	212.750	9,3
Укупно		1.405.770	61,1
Укупно доходак		2.301.263	100

(Извор: ESI-European Stability Initiative, 2004.год.)

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Видановић, И. (1997):** *Речник социјалног рада*, Београд, Факултет политичких наука.
2. **Влада Републике Србије (2005):** *Стратегија развоја социјалне заштите*, Београд, Влада Републике Србије.
3. **Годишњи извештај о раду Међуопштинског Центра за социјални рад Косовска Митровица за 2008.годину (2009)**, Косовска Митровица, ЦСР Косовска Митровица.
4. **Група аутора (1997):** *Зборник радова III Социјални рад и социјална политика*, Београд, Универзитет у Београду- Факултет политичких наука.
5. **Група аутора (1998):** *Зборник радова са VI Конгреса социјалних радника Југославије у Херцег Новом*, Београд, Факултет политичких наука.
6. **Група аутора (2000):** *Зборник Изазови социјалне политике-социјална политика, породица и деца у Србији на прелазу из XX у XXI век*, Београд, Институт за политичке студије- Центар за социјалну политику.
7. **Група аутора (2002):** *Зборник радова V Социјални рад и социјална политика*, Београд, Факултет политичких наука.
8. **Зеленовић-Лакићевић, М.(1978):** *Социјална угроженост*, Београд, Институт за социјалну политику.
9. **Лакићевић, М.(2001):** *Социјални развој и планирање*, Београд, Факултет политичких наука.
10. **Попис становништва 1991.године (1993)**, Београд, Републички Завод за статистику.
11. **UNICEF(2004):** *Сиромаштво са много лица-истраживање сиромаштва у Србији*, Београд, UNICEF.
12. **Чекеревац, А. (1999):** *Упоредна и међународна социјална политика*, Београд, Савез друштава социјалних радника Републике Србије.

Marija Galjak, Assistant
Teachers' Training Faculty in Prizren - Leposavić

**POVERTY AND BEGGING IN THE POST-SOCIALISTIC TRANSITION:
KOSOVSKA MITROVICA AS AN EXAMPLE**

Summary: *Serbia entered transition and still transitional processes are going on under the most difficult conditions, such as: break-up of Yugoslavia, civil war, economic sanctions, NATO bombarding campaign in 1999, forced separation of the province of Kosovo and Metohija and placing it under UNIMK administration and KFOR enforcement. The biggest burden of this heavy situation in the Serbian society, caused by the above mentioned factors, is taken by the working class, rural population, the unemployed and laid-off workers, the retired, the handicapped and disabled (the disabled workers and the war-disabled), working disabled individuals, educated young people and highly educated staff, not being able to find jobs for years, and children. The majority of population in Serbia has a poverty status, while middle class has disappeared, and the society has been polarized, having few rich people and a vast majority of poor people.*

Key words: social contradictories, social problems, transition, poverty, begging.